

JETA E ELENA GJKËS

Dora d'Istrias

JETA E ELENA GJIKËS

Dora d'Istrias

92
B22

VEHBI BALA

R

JETA
E ELENA GJIKËS
(DORA d'ISTRIAS)

34812 41256

SHKURTËRË E SHITES

SHËTËPIA BOTONJËSE «NAIM FRASHËRI»

Elena Gjika

«...Ma e fuqishme se një skeptër uroj
që kjo pendë, deri në frymën time të
fundit, të përdoret për të mprojtë nderin
dhe të drejtat e Shqipnisë, atdheut tim të
nderuem».

Dora d'Istria
1881

KAPITULLI I PARË

NGA VLLAHIA NË PETROGRAD

«Po ta shikosh hieshinë e saj fisnike,
Përher' kujtimin në zemër do ta
kesh»

Eliade Rëdulesku

Në një ditë të ftohtë dimni të vitit 1829, u lind 1) ajo që do të quhej Elena Gjika, por që do të bahej e pavdekëshme me emnin letrar Dora d'Istria.

U lind në kohën e një ndeshjeje të furishme mbi dallgët e Detit të Zi midis rusëve dhe turqve. Me paqen e Adrianopolit, më 14 shtator 1829, hyni në fuqi traktati që do t'u jipte princënivet danubiane disa të drejta: autonominë administrative, lirinë e tregëtisë, sigurimin e kufivet. Tash e tutje, prodhimet e bujqësisë dhe të blegtorisë, të çlirueme nga monopoli turk, mund të shiteshin me çmime ma të nalta dhe me sasi ma të mëdha në Evropë, nga e cila mund të bliheshin mallnat industriale. Ky shkëmbim i dendun mallnash midis vendeve kapitaliste dhe princënivet danubiane, të cilat gjindeshin në një gjendje ekonomike mjaft të prapambetun, do të shpejtonte shndërrimet në strukturën ekonomike, shoqnore dhe politike të këtyne dy shteteve rumune, të futuna nga ditë e ma shumë në rrugën e zhvillimit të ekonomisë kapitaliste. Por sundimi feudal turk e frenonte zhvillimin e kësaj ekonomie në Evropën

jugë lindore. Pakënaqësia ndaj këtij sundimi pat gjetë shprehjen në kryengritje të herëpashërëshme të popujve të ndryshëm të gadishullit ballkanik. Ende të freskëta ishin ato që kishin udhëhequn Karagjorgji, Ypsilanti, Tudori. Elena Gjika do të shënojë ma vonë:

«Në vitet e para të qenies sime, kam pamë
Greqinë tue dalë nga varri»²⁾

Protectorati rus mbi princënitë danubiane qëndroi nga maji 1828 deri në prill 1834, d.m.th. derisa Elena mbushi pesë vjet. Lufta la shkatërrime dhe të liga të mëdha. Që kur Elena ishte tre vjeçe, në jugë të Danubit pat ramë kolera dhe, nga mungesa e bukës, qe përhapë zia. Megjithatë, në popujt e Vllahisë dhe të Moldavisë zunë të piquen dhe të forcohen mendimet e mvehtësisë së plotë kombëtare, dëshirat për përparimin mbi themelet e këndim-shkrimit në gjuhën amëtare. Në korrik 1831, në Vllahi, dhe në janar 1882, në Moldavi, u vu në zbatim *Rregullimi Organik*, sipas të cilit të gjitha të drejtat si shtet i takonin buerësisë, ndërsa doganat e mbrendëshme midis tregjeve dhe qyteteve u hoqën, gja që i dha dorë ekonomisë së vendit dhe forcimit shtetnor. Fshatarët mbetën prap nën barrën e randë të shfrytëzimit bujer. Por me *Rregullimin Organik* u hodhën bazat e bashkimit të të dy princënivet në një shtet të vetëm kombëtar. Një nga dy zotnitë sundues, të quejtun «Domnii Regulamentari», ishte Aleksandër Gjika, ungji i Elenës, në Vllahi.

Aleksandri qëndroi si zot i Vllahisë që nga 1834 deri më 1842. Sa qe ky në fuqi, sidomos më 1841, u ndez një konflikt midis tij dhe bujerëve, të cilët, me anë të *Kuvendit të Përgjithëshëm të Zakonshëm*,

ma fort për të mprojtë interesat e klasës së sa dinjitetin kombëtar, e shpallën Aleksandrin shkelës të *Rregullimit Organik* dhe e dëbuen nga pushteti, më 1842. Ndërkohë, u çfaq një lëvizje shoqënore: juristi i ri Dhimitër Filipescu, posa i kthyem nga Franca, grumbulloi rreth vehtes një grup atdhetarësh përparimtarë, ndër të cilët edhe Nikolae Bëllçeskun, dhe krijoi një *Komitet Revolucionar*, që kërkonte «të tërhiqte zanatçijtë dhe punëtorët për anë tregëtarëve dhe intelektualëve». Ky Komitet nisi të diskutojë përpilimin e një projekt-kushtetute, me qëllim që të çrranjoste paradrejtat bujere, të çlironte bujkrobët dhe të themelonte republikën. Kjo lëvizje, që paralajmëroi revolucionin e vitit 1848, forcoi rrymën kryengritëse të viteve 1843-1847. Për çlirimin e bujkrobëve nisi një lëvizje në Transilvani, në ballë të së cilës doli grueja me prejardhje maxhare, Katerina Varga, e quejtun nga fshatarët «Zonja e mocëve». Fryma kryengritëse po depërtonte thellë në masat, e ushqyeme nga shoqatat kulturore dhe nënshtresë politike, sidomos nga ajo që u quejt *Fratia* (Vëllaznia»). Ishte vazhda e natyrëshme e kryengritjes së vitit 1821, që kishte udhëheqë Tudor Vladimiresku dhe në të cilën morën pjesë edhe shqiptarë të ngulun atje, në Vlasi, si Naum Veqilharxhi me shokë.

Në këto rrethana u lind dhe kaloi vitet e para të fëmënisë Elena Gjika. Në to mori pjesë edhe familja e saj. Ndërsa i ungji, Aleksandër Gjika, u ba «Zot Rregullimtar», i ati, Mihajl Gjika, ishte qeveritar, ministër i punëve të mbrendëshme («mare vornic») i Vllahisë në Bukuresht, që nga viti 1835 deri në vitin 1842, d.m.th. pikërisht në atë periudhë kur sundoi atje Aleksandri. Mihajli u detyruë të largohet nga detyra dhe nga vendi më 1842, për t'u kthye ma vonë si anëtar i Këshillit të Epër të Arë-

simit, derisa vdiq, më 1850, në moshën pesëdhjetetëvjeçare. Ky burrë ishte i njohun si mbledhës antikitetesh. Baza e muzeut të antikiteteve në Bukuresht do të jetë një trashëgim i lanë prej tij. Ai ishte edhe i dhanë pas shetitjeve. Nga i jati, me sa duket, Elena mori si pajë shpirtnore pasionin për sendet e moçme, që ruejnë vlera të pashlyeshme gjatë kohëve, kultin e qytetnimit të lashtë, andjen e shtegëtimeve nëpër botë. E ama quhej Katerina. Thuhet se edhe kjo, si i shoqi, ishte e stolisun me një kulturë të gjanë, por, mbi të gjitha, e pajisun me prirje letrare. Me gjasë, nga e ama, Elena trashëgoi etjen për të fitue dije dhe për të lërue shijen letrare.

E ama e përgatiti bijën e vogël që të ndiqte shtigjet e arteve.

Elena qëndroi në Vllahi deri në moshën trembëdhjetëvjeçare.

Në Bukuresht, sikurse edhe në qytete dhe fshatra të ndryshme, princesha e mitun nisi një jetë të pasun, ndonëse në rrethana të ashpra politike dhe në pasoja të këqia që la lufta ruso-turke. Ajo bani hapat e parë në jetë nën kujdesin e prindëvet aq të ngritun dhe nën drejtimin e një preceptorit të rrallë të quejtun Grigor Papadhopulli, maqedonas i ditun, filozof dhe psikolog në za në viset ballkanike.

Në Malet Perëndimorë («Munti Apuseni»), ku ishin ngulë pirustët ilirë, këta minatorë të fortë, që Roma i kishte shpërngulë dikur nga Iliria dhe i kishte çue në Daki për të nxjerrë dhe punue metalet, në luginën e Danubit, që nga Konstanca, Këllërashi, Bukureshti dhe deri në Moldavi, si barij a si ndër-tues në krye të herës, si luftëtarë, rojtës a olofe-xhij, si kërkues të jetesës a të mërguem politikë ma vonë, u ngulën bashkëatdhetarë tanët, shqiptarë nga Toskënia, Dibra dhe Kosova, të cilët ruejtën shpesh

doke dhe shprehi, derisa u lidhën pazgjdhshëm-nisht me tokën dhe popullin strehues. Me prejardhje shqiptare ishin tri familje të njohuna sunduese në Vllahi dhe në Moldavi: Lupujt, Dukajt dhe Gjikajt. Që në fëmëni, Elena do të ketë dëgjue për prejardhjen shqiptare të familjes së vet, si dhe për vendosjen e bashkatdhetarëve të parë nëpër viset rumune. Që atëherë, në fëmëni, ajo do të ketë dëgjue jehonën e madhe që kishte shkaktue në Vllahi dhe në Moldavi lufta e vendosun e shqiptarëve, nën drejtimin e Ali Pashë Tepelenës, kundër Turqisë, siç dëshmohet nga një lajm prej Vjene, më 25 mars 1821, që thoshte se: «Kryengritja në Vllahi dhe në Moldavi, po merrte një karakter serioz».

Shembulli i Ali Pashës kishte dyfishue guximin e kryengritësve — thoshte, më 5 prill 1821, *Journal des Débats* ³⁾. Ajo do të ketë dëgjue edhe për pjesëmarrjen e shqiptarëve si Naum Veqilharxhi me shoqë në kryengritjen e fshatarësisë rumune, nën udhëheqjen e Tudorit, më 1821, kundër sundimit turk dhe shfrytëzimit bujer.

E squetë, e shkathët, e bukur, e aftë për të thithë dije dhe për t'u stolisë me kulturë, Elena mori një zhvillim të rrallë për moshën e vet të njomë. Rrëfente preceptorin e saj i mirënjohun rreth nxanësës së vet dhe përmendte disa predispozita, që, në rrethana të volitëshme, shpërthyen si gonxhë, si lule të erandëshme e të shumëngjyrëshme. Gjenia e prince-shës Elena, tregonte preceptorin, u zhvillue para kohe, mirësia engjëjlore e zemrës së saj, dhantitë e tjera të natyrës, ishin shkak që njerëzit e rrethit të saj ta adhuronin dhe, njëheri, ta kishin për stoli të oborrit princënor të Aleksandrit. Ndërsa gjimnastika i zhvillonte trupin në mënyrë të harmonishme, squetësia e hijeshonte nga ditë e ma shumë. Preceptorin